

Zenon Guldon

"Chęcińskie górnictwo kruszcowe od XIV do połowy XVII wieku", Marian Paulewicz, Kielce 1992 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 18, 429-431

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIAN PAULEWICZ: CHĘCIŃSKIE
GÓRNICTWÓ KRUSZCOWE OD XIV DO
POŁOWY XVII WIEKU, Kielce 1992, Kiele-
ckie Towarzystwo Naukowe, ss. 155

Omawiana praca stanowiła podstawę prze-
wodu doktorskiego, zakończonego na Uniwer-
sytacie Marii Curie-Skłodowskiej w 1993 r.
Autor, proboszcz parafii w Polichnie, zna z au-
topsji pozostałości chęcińskiego górnictwa i hu-
tnictwa kruszcowego, co pozwoliło mu na po-
głębioną interpretację nielicznych źródeł pisa-
nych.

W świetle znanych obecnie źródeł stwier-
dzić można, że na omawianym przez Autora
terenie górnictwo ołowiu poświadczane jest od
1396 r., a eksploatacja rud miedzi od 1479 r.¹ Za
najstarszy dowód istnienia w Chęcinach zor-
ganizowanego ośrodka górniczo-hutniczego
uważano do niedawna przywilej Elżbiety Ło-
kietkówny z 1374 r., zezwalający górnikiem
eksploatować rudy srebra i ołowiu w promieniu
mili od miasta². Nie zauważono jednak, że
przywilej ten odnosi się do Olkusza, a nie
Chęcina³.

Trudno odpowiedzieć na pytanie, kiedy
rozpoczęto eksploatację chęcińskich złóż krusz-

cowych. W sferze domysłów pozostaje przypu-
szczenie, że rudę miedzi w Miedziance wydo-
bywano już w czasach starożytnych⁴. M. Ni-
wiński przypisuje odkrycie złóż kruszców pod
Chęcunami i Kielcami cystersom wąchockim⁵.
Najwięcej zwolenników ma hipoteza, że z eks-
ploatacją kruszców wiąże się lokacja Chęcina,
która miała miejsce w początkach XIV w.,
przed 1325 r. Już W. Kondaki uważał, że
„początek eksploatacji rudy ołowiu w okolicy
Chęcina sięga znacznie dawniejszej epoki, więc
nie XV, lecz końca XIII lub co najmniej
początku XIV stulecia”⁶. F. Kiryk twierdzi, że
górnictwo metali było podstawowym czynni-
kiem miastotwórczym i legło u podstaw lokacji
miasta⁷. Bardzo zdecydowanie wypowiada się
w tej sprawie M. Paulewicz: „W świetle przyto-
czonych argumentów wydaje się być pewnym,
że znacznie wcześniejszym od lokacji miasta
Chęcina był przemysł kruszcowy, górnictwo
i hutnictwo. Miasto zaś zostało lokowane na
»starych górach« z tą myślą, aby być centrum
zorganizowanego tu wcześniej ośrodka prze-
mysłowego”⁸. Natomiast J. Pazdur w jednej ze
swych prac przypuszcza, że złoża kruszcowe
„odkryte zostały w XIV w. w związku z pobie-
raniem dużej ilości kamienia na »murowane«

¹ Dotychczas najpełniej dzieje chęcińskiego ośrodka kruszcowego przedstawiła D. Molenda *Górnictwo chęcińskie w XVI i XVII w. i jego związki z górnictwem śląsko-krakowskim*. W: *Dzieje i technika świętokrzyskiego górnictwa i hutnictwa kruszcowego*. Red. Z. Kowalczewski. Warszawa 1972, s. 107—120.

² J. Pazdur *Zakłady metalowe w Białogonie 1614—1914*. Wrocław 1957, s. 25; Z. Kowalczewski *O surowcach mineralnych i rozwoju górnictwa w okolicach Chęcina*. W: *VII wieków Chęcina. Materiały sesji naukowej 24 V 1975 r.* Red. Z. Guldon. Kielce 1976, s. 94

³ Z. Guldon *Chęcińskie górnictwo i hutnictwo kruszcowe w XV—XVIII wieku. Baza źródłowa i stan badań*. „Studia Kieleckie” 1979 nr 1, s. 9

⁴ E. i J. Fijałkowsy *Historia eksploatacji kruszców na Miedziance*. „Informator Towarzystwa Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego”, marzec 1976, s. 12—14

⁵ M. Niwiński *Opactwo cystersów w Wąchocku. Fundacja i dzieje uposażenia do końca wieków średnich*. Kraków 1930 s. 149

⁶ W. Kondaki *O kopalniach rud ołowiu i miedzi w okolicy Kielc i Chęcina*. „Przegląd Techniczny” t. 18: 1883, s. 97

⁷ F. Kiryk *Chęciny w epoce piastowskiej i jagiellońskiej*. W: *VII wieków...*, s. 29

⁸ M. Paulewicz *Czternastowieczne związki miasta Chęcina z górnictwem kruszcowym starostwa chęcińskiego*. „Informator...”, czerwiec 1975, s. 8

inwestycje Kazimierza Wielkiego⁹, a więc już po lokacji miasta. Tak więc zainteresowanie kamieniem miało doprowadzić do odkrycia rud ołowiu. Z. Rubinowski jest autorem hipotezy, że „w początkowym okresie zapewne zainteresowanie wzbudzały głównie domieszki srebra towarzyszące w niewielkich ilościach kruszcom miedzi i ołowiu, a dopiero później zainteresowano się również rudami metali kolorowych¹⁰. Można wysunąć i inne przypuszczenie. Mianowicie jeszcze Długosz i inwentarz starostwa chęcińskiego z 1508 r. mówią jedynie o wydobywaniu lazuru, nie wspominając o eksploatacji rud miedzi i ołowiu. Trzeba tu zaznaczyć, że z malachitu i azurytu uzyskiwano zielenicę i lazur, niezwykle cenione barwniki mineralne. Mineralom tym przypisywano także właściwości lecznicze. Uważano, że malachit działa przeczyszczająco, leczy serce, zapobiega epilepsji i wzmacnia żołądek. Azuryt z kolei miał oddalać bojaźń i uspokajać małe dzieci oraz wpływać na skręcanie się włosów¹¹. Tak więc przy rozpatrywaniu genezy i początków górnictwa kruszcowego skazani jesteśmy na mniej lub bardziej uzasadnione hipotezy, których Autor nawet nie próbował zestawić, prezentując jedynie swoje stanowisko.

W świetle lustracji z 1602 r. stwierdzić można, że nie prowadzono wówczas prac wydobywczych na żadnej z gór chęcińskich (s. 101—102). Dla poznania zamysłów królewskich istotne znaczenie ma akt nadania starostwa chęcińskiego Stanisławowi Branickiemu z 22 VIII 1602 r. Nadanie to obejmowało także wsie Gnieździska, Fanisławice, Korczyn i Zajączków. Król zastrzegł jednak, że starosta wsie te quando fodinae metalicae in fundo eiusdem capitaneatus vulgo Miedzianka dicto existentes ad effectum deductae fuerint, ad requisitionem nostram iure suo advitentiali non obstante nobis seu mandatariis nostris cedere et concedere teneatur. Jako rekompensatę Branicki

miał otrzymywać corocznie 600 złotych polskich ex proventu eorundem metallorum. Król planował więc wznowienie eksploatacji kruszców i w związku z tym postanowił, że w takim przypadku zagrodnicy ze wsi Miedzianki ad opera metallica antiquitus iuxta praescriptum lustrationis tam anterioris quam nuper factae pertinentes ab omni iurisdictione et potestate eximimus et praefectos montium eosdem subicimus¹². W 1606 r. prawo eksploatacji kruszców od króla otrzymał Jan Płaza (s. 104—105). Księga rachunków górniczych z lat 1610—1614 wskazuje, że udało się reaktywować jedynie górnictwo ołowiu¹³. Księga ta zasługuje na publikację i szczegółową analizę. Wojny z połowy XVII w. doprowadziły do upadku chęcińskiego ośrodka kruszcowego (s. 42). W 2. połowie XVIII w. wydobywano tu pewne ilości rudy ołowiu, przetwarzanej w Woli Murowanej (s. 44—45).

Po trzecim rozbiórce Miedzianką zainteresowały się władze austriackie. Pozostałości dawnych robót górniczych skłoniły austriacki urząd górniczy, „aby szyby dawniejsze odkryć, nowe otworzyć, sztolnią na sprowadzenie wody wybić rozkazać i walcząc wszędzie z twardą opoką wapiennego kamienia śledzić w tymże żyły kruszcowej i kierunek płaskura oznaczyć”. W konsekwencji: „Tak postępując natrafiono na dawniej wybite szyby, które przodkowie nasi przez wysadzenie prochem robili i z nich według wszelkich domysłów bogaty kruszec wydobywali, w wielu miejscach nietknięte jeszcze żyły znalezione i kilkaset cetnarów znalezionego kruszczu dobyto. Gdy jednak podobne działania wielu kosztów i pracy pociągało za sobą, postanowiono nową szybę pod imieniem Ludwiki otworzyć, aby za jej pomocą, związek sobie z dawniejszemi wyłomami zrobiwszy, głębiej leżące warstwy odkrywać i śledzić można. Ta szyba do 20 sążni głębokości dotąd wybita, według wszelkiego podobieństwa głębiej jeszcze posunięta, odpowie zupełnie celowi, dla

⁹ J. Pazdur *Górnictwo w Zagłębiu Staropolskim w epoce feudalnej*. „Rocznik Świętokrzyski” t. 1: 1962, s. 159

¹⁰ Z. Rubinowski *Rudy metali nieżelaznych w Górach Świętokrzyskich i ich pozycja metalogeniczna*. Warszawa 1971, s. 11

¹¹ T. Bieńkowski *Poglądy i opinie o kamieniach w piśmiennictwie staropolskim (od XVI do połowy XVIII w.)*. „Prace Muzeum Ziemi” z. 34: 1981, s. 94—97

¹² Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, sygn. 147 k. 220v—221v; por. W. Pałucki *Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku*. Wrocław 1974, s. 191—192.

¹³ S. Kosowicz *Wydobycie rudy ołowiu w starostwie chęcińskim w latach 1610—1614*. „Informator...”, czerwiec 1978, s. 1—11

którego około niej przedsięwzięto robotę¹⁴. Ostatnią próbę wznowienia eksploatacji rud w Miedziance podjęli w początkach XX w. bracia Łaszczyńscy (s. 94—98).

Omawiana praca ks. Paulewiczka winna zachęcić do podjęcia badań nad innymi rejonami górnictwa i hutnictwa kruszcowego w Staropolskim Okręgu Przemysłowym.

Zenon Guldon

JAN LESZEK ADAMCZYK: RYNEK W KIELCACH. PRZEKSZTAŁCENIA PRZESTRZENNE I ZABUDOWA MIESZCZAŃSKA KIELC LOKACYJNYCH W XVII—XIX WIEKU. Szkicem historycznym: *Osada wczesnośredniowieczna i Kielce lokacyjne w średniowieczu*, poprzedził Andrzej Kozalski, Kielce 1993 (druk. 1994), Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, ss. 180

Różnorodną i bogatą bazą źródłową dysponujemy jedynie w odniesieniu do dziejów Kielc w XIX—XX w. Fragmentarycznie natomiast zachowały się archiwalia miejskie do historii Kielc i innych miast międzyrzecza Wisły i Pilicy w okresie przedrozbiorowym¹. Już w 1821 r. nakazano, aby wszystkie akta „po bywszych magistratach i jurysdykcjach dominialnych” złożono w sądach pokoju. W późniejszym okresie materiały te znalazły się w Archiwum Akt Dawnych w Kielcach, skąd w 1886 r. przekazane zostały do Archiwum Głównego w Warszawie, gdzie uległy zagładzie w czasie ostatniej wojny². Do naszych czasów zachowały się jedynie dwie księgi kieleckiej rady miejskiej. Szerzej znana jest księga radziecka z lat 1789—1792, której edycję zapowiada Muzeum Narodowe w Kielcach³. Natomiast

¹⁴ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps III 2597

¹ R. Guldon *Księgi miast letowobrzeżnej części województwa sandomierskiego z XV—XVIII wieku*. „Studia Kieleckie” 1987 nr 1, s. 69—80

² R. Guldon *Archiwa kieleckie od XVIII do początków XX w.* Kielce 1973, s. 8, 19—22

³ Najszerzej wykorzystał ją J. Kuczyński *Niesmaki malżeńskie kielczan oraz ich tło pod koniec XVIII w. w świetle*

starsza księga z lat 1551—1608 wykorzystywana była jedynie fragmentarycznie, głównie do badań nad ustrojem miasta⁴. Opublikowanie jej w całości stanowi więc pilny postulat badawczy. Problem polega jednak na tym, że księga ta nie zachowała się w oryginalnej, a jej dwudziestowieczny kopista popełnił wiele pomyłek, zwłaszcza przy rozwiązywaniu skrótów i odczytach tekstów łacińskich.

Niezadawalający jest stopień wykorzystania zachowanych od połowy XVI w. ksiąg metrykalnych. Lepiej znane są inne materiały proveniencji kościelnej. Dotyczy to głównie jednak, między innymi dzięki badaniom J. L. Adamczyka, źródeł wytworzonych przez kurię biskupią i kapitułę krakowską. Natomiast poza zasięgiem zainteresowań lokalnej historiografii pozostają najstarsze akta konsystorza (oficjalatu) kieleckiego. Księga z 2. połowy XVI i początków XVII w. przechowywana jest w Krakowie⁵, a akta oficjalatu z lat 1635—1681 i 1716 we Wrocławiu⁶.

Brak systematycznych badań archeologicznych, których nie zastąpią doraźne penetracje, nie pozwala na przedstawienie najstarszych dziejów Kielc⁷. Etymologii nazwy miasta nie wyjaśniły dotychczasowe badania językoznawcze, a pracę dotyczącą toponimii Kielc należy uznać za chybioną⁸. Tak więc całościowe ujęcie dziejów przedrozbiorowych Kielc, oparte na pełnym wykorzystaniu zachowanego materiału źródłowego, wymaga dalszych badań i to nie tylko *sensu stricto* historycznych. W takiej sytuacji z uznaniem należy powitać ukazanie się omawianej pracy Adamczyka, który wcześniej dał się poznać przede wszystkim jako autor monografii dotyczącej zabudowy kościelnej na

orzeczeń sądowych. „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” t. 17: 1993, s. 75—89.

⁴ J. Szanser *Ustrój miasta Kielc na przełomie XVI i XVII wieku*. „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” t. 12: 1982, s. 27—53

⁵ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Akta obce, bez sygn.

⁶ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps II 215

⁷ J. Kuczyński *Kielce przedlokacyjne*. Kielce 1982

⁸ W. Dzikowski, D. Kopertowska *Toponimia Kielc. Nazwy części miasta i obiektów fizjograficznych oraz nazwy ulic i placów*. Warszawa—Kraków 1976; zob. recenzję Z. Gulдона i L. Stępkowskiego, „Studia Kieleckie” 1977 nr 1, s. 143—149.